

A nemvagyoni kártérítés (sérelemdíj) a magyar magánjogban

1. Bevezető

A korábbi (1959. évi Ptk.), rendszerváltást megelőző szabályai szerint csupán az vagyoni kár volt téríthető. A rendszerváltást követően a Ptk.-nak számos módosítására került sor, beleértve a nemvagyoni kártérítés generálklauzula útján történő elfogadását is. A módosítások a nemvagyoni kártérítést az általános kárfelelősség szabályaihoz fűzik, azzal a sajátossággal, hogy e felelősségre a joggal oltalmazott személyiségi jogok megsértése esetében kerülhet sor. Az új Ptk. (2013) ezzel szemben, a nemvagyoni kártérítést lényegében leválasztja az általános kártérítési szabályokról, mintegy különleges felelősségi alakzatot. Megtartván ugyan egyes felelősségi feltételek tekintetében a kapcsolatot a két felelősségi rendszer között.¹ Az új Ptk. a nemvagyoni kártérítési felelősség körét továbbra is a joggal oltalmazott általános (emberi méltóság)² és különleges, nem zártkörűen nevesített személyiségi jogok (élet, testi épség, egészség, szabadság és az ezekből származtatott jogok)³ köréhez fűzi. Eltér azonban a korábbi Ptk. kártérítési koncepciójától a szankció tekintetében. Kártérítés helyett bevezeti a szubjektív felróhatóságon alapuló sérelemdíjat.⁴ Megállapítván ennek mércéit (melyek hiányoztak a korábbi, módosított Ptk.-ban), mint a) a jogsértés súlya, b) ismétlődő jellege, c) a felróhatóság mértéke, d) a jogsértésnek a sértettre és környe-

* Dr. Szalma József DSC, az MTA doktora, egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi és Római Jogi Tanszék, Budapest; nyugalmazott egyetemi tanár, Újvidéki Egyetem, Jogtudományi Kar, Újvidék, a Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémia rendes tagja

¹ Ld. a Ptk. 2:52. paragrafusának(2) bekezdését: Az általános kártérítési joggal kapcsolatos közös nevezők maradtak : a) különösen a sérelemdíjra kötelezhető személy tekintetében, azaz ki a felelős személy, továbbá b) analóg alkalmazást nyertek az általános kártérítési jog szabályai a felelősség feltételire nézve.

² Ld. a Ptk. 2:42. paragrafusának (2) bekezdését.

³ Ld. a Ptk. 2:43 -2:50. paragrafusait.

⁴ Ld. az új Ptk. 2:52, paragrafusának (1)-(3) bekezdéseit.

zetére gyakorolt hatása, figyelemmel d) az eset körülményeire.⁵ Ha a személyiségsérelem egyidejűen vagyoni kárt is előidézett, a sérelemdíj mellett követelhető az anyagi kár megtérítése is, az általános kártérítési szabályokkal összhangban.⁶ A kódexen kívüli külön törvények szabályozzák a nemvagyoni kártérítés közelebbi tényállását és szankcióját illető sajátosságait (Sajtótörvény, Egészségügyi törvény, Magzatvédelmi törvény, Biztosítási törvény, Szerzői jogi és találmányi törvények, Pp., Btk. és Btke). Az új Ptk. ugyanakkor előírja az objektív, felróhatóságtól független szankciókat is⁷, amelyek pusztán a jogsértés ténye alapján követelhetők, mint: a) a jogsértés megtörténtének bírósági megállapítása; b) a jogsértés megállapítása és a jogsértő további jogsértéstől való eltiltása; c) elégtételadás és a jogsértés nyilvánosítása a jogsértő költségén; d) a sérelmes helyzet megszüntetése, a jogsértést megelőző helyzet helyreállítása; e) a jogsértéssel előállított dolog megsemmisítése; f) a jogsértéssel szerzett vagyoni előny jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerinti átengedése a sértettnek.⁸ A személyiségi jogok csak személyesen érvényesíthetők, tehát átruházhatatlanok.⁹ A Ptk. és a Ptk.-kívüli törvények külön szabályokat irányoztak elő a közigazgatási, bírósági, ügyészi, közjegyzői és végrehajtói, azaz közhatalmi jogkörben jogellenesen okozott személyiségi jogsérelmekért, vagy károkért, azzal a feltétellel, hogy a sérelmezett megelőzően élt, adott eljárásban, rendes perorvoslati jogosultságával.¹⁰

E tanulmány célja a nemvagyoni és a vagyoni kár közös és egymástól elkülönülő szabályainak és jogi jellegzetességeinek vizsgálata.

2. Alapkérdés, fogalom-meghatározások

2.1. A nemvagyoni kártérítés alapvető kérdése

A vagyoni javak forgalomképesek, ezért (objektív) piaci értékkel, árral rendelkeznek. A megsértésük esetén bekövetkező kártérítés, a teljes térítés elvével összhangban, arányos a sértett vagyon piaci értékének

⁵ Ld. a Ptk. 2:52. paragrafusának (3) bekezdését.

⁶ Ld. a Ptk. 2:53. paragrafusát.

⁷ Ld. a Ptk. 2:52. paragrafusának (1)-(3) bekezdéseit.

⁸ Ld. a Ptk. 2:51. paragrafusának (1) bekezdése a)-e) albekezdéseit.

⁹ Ld. a Ptk. 2:54. paragrafusának (1) bekezdését.

¹⁰ Ld. a Ptk. 2:51. paragrafusának (2)-(3) bekezdéseit, továbbá a Ptk. 6:548-6:549. paragrafusait.

csökkenésével: amennyi a kár, akkora a kártérítés. A nemvagyoni, joggal oltalmazott személyiségi javak pedig olyanok, amelyek a személyiségtől elválaszthatatlanul, ahhoz szorosan tapadnak, nem forgalomképesek, nem ruházhatók át, ennél fogva nincs piacon mérhető értékük. Ez azonban nem jelenti azt, hogy megsértésük nem járhat vagyoni jellegű jóvátétellel. A polgári jog szemszögéből ugyanis mind a vagyoni, mind a nemvagyoni javak, a személyiségi jogosultságok oltalma egyaránt, egyenrangú oltalmi célnak tekinthetőek. Csupán azért, mert a vagyoni javak, objektív módon mérhetőek, a nemvagyoni javak pedig nem, vagy pedig nem olyképpen mint a vagyoni javak, a nemvagyoni javak nem kerülhetnek kívül a polgári jog oltalmi köréből, akár vagyoni szankciók útján is, összhangban azzal, hogy a polgári jognak alapvető jogkövetkezménye vagyoni jellegű. Tehát a nemvagyoni sérelem, személyiség-sérelem vagyoni szankcióval is kárpótolható, azzal, hogy a pénzbeli jóvátétel mércéje nem „objektív“, „piaci“ jellegű, hanem szubjektív, de nem közelebbi támpontok nélkül, hiszen a jóvátétel mértéke függ (de lege ferenda) a sértett javak jelentőségétől (a Ptk.-ban: „súlyától“), a sérelem (testi fájdalom okozása esetén) intenzitásától és tartamától, továbbá az okozati (objektív) és vétkességi – elvárhatósági (szubjektív) felróhatóságtól, vagyis (de lege lata) - az eset körülményeitől, a jogsértés súlyától, ismétlődő jellegétől, a felróhatóság mértékétől és a sértettre és környezetére gyakorolt hatásától. Vannak olyan személyiségsérelmek, melyek igazán sem pénzbeli kárpótlással, sem más úton helyre nem állíthatóak /pl. közeli hozzátartozó halálának okozása miatt létrejövő lelki sérelem (gyász), vagy szabadság fosztásra szóló téves, alaptalan büntetőjogi marasztalás/. De vannak olyanok is, amelyek akár nem pénzben, hanem más módon, részben vagy egészében helyre állíthatók. Így pl. a személyiséget ért testi sértés miatti (a személyiség esztétikai kinézetét és identitását megrengető, sértő) torzítás esetében, a helyreállítás megtörténhet orvosi esztétikai műtét útján. Ilyen továbbá a rágalom, becsület-sértés esetén a sértően nyilatkozónak arra való marasztalása, hogy állítását vonja vissza, ami sajtósérelem esetében a helyesbítés intézményét teszi lehetővé. Szellemi alkotások nemvagyoni komponensének megsértése esetén (szerzői jogbitorlás) a sértett alkotó kereseti kérelmében követelheti a bitorlás abbahagyását és a további bitorlás megtiltását, amellett, hogy az okozott anyagi kár térítését is igényelheti. Ennek megfelelően állítható, hogy míg a vagyoni kártérítés esetében, a károkozást megelőző (vagyoni) helyzet teljesen helyreállítható (damnum emergens és lucrum cessans szintjén), addig ez a személyiségi jogsérelmek eseté-

ben nem (mindig) lehetséges, a sérelemdíj és más szankciók azonban alkalmasak arra, hogy a sérelmezettnek biztosítsa a jóvá tételt, az elégtételt, azaz ezáltal, sérelmének enyhítését. Amennyiben jelentős, joggal védett személyiségi jogosultságok megsértésére kerül sor, mint pl. a szabadság, élet, egészség, - a sérelemdíj nem lehet szimbolikus, hanem jelentős, összhangban és arányosan e sérelmek jelentőségével (súlyával).

2.2. Fogalom-meghatározások¹¹

A nemvagyoni kártérítés és vele együtt a joggal oltalmazott személyiségi jogosultság megsértéséért járó sérelemdíj szoros összefüggésben áll az általános kártérítési jog alapfogalmaival. Ezeknek megkíséreltük e tanulmányban használt értelmezését nyújtani. Témánk szemszögéből jelentőséggel bír a kár alapvető felosztása: a vagyoni és a nemvagyoni kárra, azaz ennek az osztályozásnak a közös jogkövetkezménye, a vagyoni és nemvagyoni kártérítés. A *vagyoni kár* nem más, mint a természetes vagy jogi személynek, jogellenes cselekmény, vagy mulasztás következtében, vagyoniában keletkezett értékcsökkenés. A *nemvagyoni kár* kifejezés azt jelenti, hogy e sérelem a nemvagyoni javaknak, azaz a személyiségi jogsérelemeknek, piaci ár értelmében ki nem fejezhető, *eszmei javak* megsértésében nyilvánul meg. A felosztás a nemvagyoni kár szintagmája szerint *negatív* meghatározású, tehát ő az, ami nemvagyoni jellegű sérelem. A *pozitív* meghatározások kíséreltei arról szólnak, hogy közelebbi definíciót, fogalom-meghatározást nyerjen a nemvagyoni kár. Számos terminus technicus (szakkifejezés) és a hozzájuk fűződő jogi jelentéstartalom segítségével történt meg a nemvagyoni kár pozitív fogalom-meghatározása. Ilyen terminus az említett eszmei kár. Az „eszmei kár“ kifejezés, jogi szintagma, arra utal, hogy ez egy fajta *absztrakt kár*, aminek előre, törvényben, vagy általános üzletkötési feltételekben, vagy szerződésben előre meghatározott értéke van. A nemvagyoni kár ilyen megközelítését az ún. *tarifális* szemlélet képviseli. Ez az álláspont megkísérelte, hogy szinte felsorolásszerűen, pl. testi sérelem esetében, fej-alkar-, felkar, stb. sérülés, azaz minden eszmei kárfajtára nézve, előre megszabja a térítés összegét. Az absztrakt kár általánosan elfogadott fogalom-meghatározása szerint nem más, mint olyan előre meghatározott térítés, mely a sérelem beálltától kezdődően a

¹¹ Rövidítések jelentése: m. - magyar jog; n.-német jog; o.-osztrák jog; fr.-francia jog; sv.- svájci jog.

sérelmező köteles fizetni a sérelmezettnek, függetlenül attól, hogy a sérelem következtében beállt-e a kár vagy sem, és attól is, hogy amennyiben a kár bekövetkezett, ez az (egyedi vagy általános jogi aktusban) előre előirányozott absztrakt kárnál nagyobb, vagy kisebb, vagyis eltér az előre megszabott kár összegétől. Ez a kárfajta általában a szerződészegés esetére előirányozott, tulajdonképpen pönalé jellegű térítés (szerződési bírság, stipulatio poenae, kötbér). A második megközelítés szerint, a nem vagyoni kár egyfajta *kárátalánnyal* vagy ún. *általános kártérítéssel*¹² téríthető, vagyis olyan összeggel, amely a kár értékének meghatározása hiányában, vagy meghatározhatatlansága miatt, a körülmények figyelembe vételével, bírói *becslés* (becsérték) alapján szabható meg. A harmadik álláspont szerint a nemvagyoni kár tulajdonképpen joggal védett *érdeksérelem* és meghatározhatósága abban található meg, hogy ez az érdek lehet pozitív vagy negatív. Valójában a *pozitív* érdek arról szól, hogy a nemvagyoni sérelem mindig magával vonja az egyébként mérhető anyagi kárt. Pl. ilyenek az egészségsérelem okozása esetében a gyógykezeltetési költségek. Ez egyfajta felmerült kár (*damnum emergens*). A *negatív* érdek is, valójában anyagi kár, az a jövedelem, amelyet a sérült megvalósított volna, ha a károkozásra nem kerül sor (elmaradt jövedelem, *lucrum cessans*). Ez az álláspont azonban a nemvagyoni kárt visszavezeti a vagyoni kárra és annak térítésére. A német jog megkülönbözteti egyfelől az ún. teljesítési kárt (*Erfüllungsschaden*), aminek azonos jelentése van mint a pozitív érdeknek, és a bizalmi kárt (*Vertrauensschaden*). Utóbbinak azonos jelentése van mint a negatív érdekkárnak, ami egyébként a törvényi jogszabályo-

¹² Ld. az új Ptk 6:531. paragrafusát (általános kártérítés). Ennek értelmében, „ha a kár nem állapítható meg, a károkozásért felelős személy olyan összegű kártérítés megfizetésére köteles, amely a károsult kárának a kiegyenlítésére alkalmas.” Ez a paragrafus gyakorlatilag a korábbi (módosított) Ptk. 359. paragrafusának redukált szövege. Ugyanis az utóbbi előirányozta, hogy „Ha a kár mértéke – akár csak részben – pontosan nem számítható ki, a bíróság a károkozásért felelős személyt olyan összegű általános kártérítés megfizetésére kötelezheti, amely a károsult teljes anyagi kárpótlására alkalmas.” /Ld. pl. A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényt - tükrös szerkezetben (a hatályos joganyaggal) II. kötet, Novotni Alapítvány, Miskolc, 2. kiadás, 2013. szerk. Juhász Agnes, lektorálta Bíró György, a szerkesztésben közreműködtek: Pusztahelyi Réka, Juhász Ágnes, 573-574. old./ A kettő közötti különbség abban mutatható ki, hogy az új Ptk. kifejezetten nem említi, hogy az általános kártérítés csupán a vagyoni kárra vonatkozik, bár ez a szövegből közvetetten következik, míg a régi Ptk. kifejezetten rendelkezik arról, hogy a kárátalány csupán a vagyoni kár összegének meghatározására alkalmas.

kon alapul, mégpedig a BGB 249. paragrafusán. Innét ered a különbség-tételi hipotézis. A teljesítési kár a szerződési és a szerződéshez hasonló kötelemnél akkor oltalmazott érdek, ha az adott igényt a törvény védelemben részesíti. A teljesítési kár, vagy pozitív szerződési érdek, esetében a főszabály szerinti szankció nem más, mint a teljesítést helyettesítő kártérítés, a BGB 280. paragrafusának 3. bekezdése értelmében. A negatív érdek azokat a károkat foglalja magába, amelyek abból erednek, hogy a hitelező (később károsult) bizalommal volt aziránt, hogy a szerződés érvényes. Fő alkalmazási területe ennek a kárformának a BGB 122. paragrafusának 1. bekezdése, valamint 179. paragrafusának 2. bekezdése szerint, az, hogy a kárösszeg a pozitív érdek szintjére korlátozódik. A bizalmi kár tehát az a kár, mely abból következik, hogy a hitelező, károsult, a szerződés érvényébe vetett bizalma alapján kiadásokba, költségekbe bocsátkozott. A bizalmi kár csak kivételesen öleli fel az elmaradt jövedelmet (entgangener Gewinn).¹³ Az „*érdek*“ azonban lehet *nemvagyoni jellegű*, anyagi kártól függetlenített fogalom, minthogy ez pl. a *jóhírnév*, becsület, stb. megsértésében nyilvánulhat meg. A negyedik pozitív meghatározást célzó álláspont szerint, a nemvagyoni kár tulajdonképpen *erkölcsi kár* (dommage moral, fr.), mivel a személyiség erkölcsi, gyakran és előfordulóan jogon kívüli, etikai javainak megsértéséről van szó (tisztesség, becsület, jóhírnév, szabadság, stb.). Az ötödik pozitív definíciót kereső álláspont értelmében, a nemvagyoni kár tulajdonképpen a *személyiség joggal oltalmazott javainak* megsértésében nyilvánul meg, mint az *élet*, az *egészség*, a *szabadság*, a *testi és szellemi épség*. Ennél fogva a nemvagyoni kár nem kár, hanem *személyiség sérelem*. E fogalom-meghatározásokhoz idomulnak a *szankciók* is. Azok az álláspontok, amelyek szerint a nemvagyoni kár nem más, mint a személyiség morális, azaz *erkölcsi vagyonának* megsértése (fr., m.) a nemvagyoni kár előidézését, pénzbeli kártérítéssel szankcionálják, éppúgy mint a vagyoni kár okozása esetében, azzal, hogy a vagyoni kár mércéitől eltérő kritériumok alapján határozzák meg a pénzbeli térítés összegét. Vannak azonban olyan nézetek is, amelyek a nemvagyoni kár okozását nem tartják a klasszikus értelemben vett kárnak. Ők úgy gondolják, hogy a nemvagyoni károk legtöbbször lelki (pl., rágalom, hírnévrontás), vagy testi *fájdalomban* (pl. baleseti testi sértés, életképességcsökkenés, mint mozgás- látás- hallás korlátozottság) nyilvánulnak meg.

¹³ Ld., Maximilian Fuchs, Werner Pauker, Alex Baumgärtner, Delikts- und Schadenersatzrecht, Springer Verlag, Berlin, Heidelberg, 2016, 382-383. oldal.

Végül figyelemre méltó az a fogalom-meghatározás, hogy a nemvagyoni kár tulajdonképpen (fizikai és morális értelemben) *érzelmi kár*, tehát olyan kár, amely abban nyilvánul meg, hogy megváltoztatja, megbolygatja a károsult lelki, egészségi egyensúlyát (sv.,m.). Ennél fogva a pénzbeli kártérítés, *fájdalom pénz* (Schmerzensgeld, n., o., sv. satisfaction, fr.,sv.) tulajdonképpen egyfajta elégtétel, kompenzáció, jóvátétel, mely ugyan nem hárítja el a „kárt“ (a testi és lelki fájdalmat), de alkalmas arra, hogy a pénzbeli kárpótlás segítségével, akár más (előfordulóan anyagi jellegű) javak elérése útján (pl. adaptált közlekedési eszköz vétele a rokkant számára), de ettől függetlenül is, csökkentse, mérsékelje, kárpótolja, jóvá tegye a test és lelki fájdalmat. Ehhez a definícióhoz fűződik a testi fájdalom és a félelem jogellenes előidézése esetében ezeknek *intenzitását* és *tartamát* pótkritériumként figyelembe vevő álláspont, mely szerint a testi fájdalom és a félelem okozásának pénzbeli térítése csak a fokozott intenzitás és a tartósság feltételével téríthető pénzben (sv.,n.,m.). A különböző definíciók és az ezekhez fűződő szankciók rendeltetése, célja is előfordulóan más-más, bár közös nevezőjük a nemvagyoni kártérítés útján a (testi és lelki) sérelmi következmények enyhítése. Az első álláspont szerint a nemvagyoni kártérítés célja közel azonos a vagyoni kártérítés céljával – a *helyrehozattal* (in integrum restitutio), azaz a károkozás előtti állapot helyreállításával. Megmutatkozott, hogy ez egyes nemvagyoni károknál lehetséges, mint pl. az igaztalan, hazug, pontatlan állítás visszavonása, sajtósérelem esetén a helyesbítés, szellemi alkotásokkal kapcsolatos jogbitorlás esetén a bitorlást megvalósító dolgok megsemmisítése, és a bitorló további bitorlástól való eltiltása, torzítás esetén az esztétikai testi sérelem plasztikus műtét útján való helyreállítás, stb. Lévén azonban, hogy a nemvagyoni károkozás helyreállítása legtöbbször nem lehetséges, - mint pl. halál, tartós rokkantság, tartós egészségsérelem okozása, továbbá a jogellenes szabadságelvonás folytán előállt a testi és lelki fájdalmak - nem háríthatók el, marad a sajátos pénzbeli térítés, melynek jellege *kompenzatorikus*. Ennél fogva alakult ki a *fájdalom pénz* (sérelemdíj, m., sv., o.) fogalma, amelynek összege a sértett nemvagyoni javak jelentőségéhez, súlyához igazodik. Időnként ismétlődően, a sérelemdíj, v. nemvagyoni kárpótlás rendeltetését az elmélet *pönális*, magánjogi büntetés - jellegűnek tartja. Másszóval, összegének meghatározása függ az elkövető szándékától, tehát *szándékossága*, súlyos gondatlansága esetében rá, mintegy magánjogi büntetesként, a bíróság nagyobb összeget ró ki, enyhe gondatlansága esetében pedig kisebbet. Persze, mindkét eset-

ben, az így meghatározott összeg a sérelmezettet illeti meg. Ebben különbözik a magánjogi pönalítás, a közjogitól (a büntetőjogitól). Ugyanis a közjogi pénzbeli büntetés az erráriumot (államkasszát) és nem a sérelmezettet illeti meg. A pönális magánjogi kártérítés, ezzel szemben, a sérelmezett jogosultsága. Ez a (magánjogi büntetés elmélete) sugallta megoldás azonban nem egyeztethető össze azzal, hogy a sérelemdíj, nemvagyoni kártérítés, jellegénél, céljánál fogva, nem a sérelmező szankcionálását, sújtását, hanem a *sérelmezett elégtételnyújtását, jóvátételét* kell szolgálja. Előfordulhat, amennyiben a sérelemdíjat magánjogi büntetésnek vennénk, hogy a sérelemdíj összege a sérelmező szándékosága miatt, nagyobb lenne, habár a sérelem bagatell volt és megfordítva, az is, hogy a térítés kisebb lett, annál fogva, hogy a sérelem, a sérelmező gondatlansága miatt állt be, habár az ezáltal sérelmezettnek okozott lelki vagy testi sérelem súlyosabb. Tehát ennek folytán, a sérelemdíj, nemvagyoni kártérítés, rendeltetése szerint, nem a sérelmet okozó, elkövető büntetését, hanem a sérelmezett fokozott oltalmát kell szolgálja. A sérelmezettet nem az „érdekli“ hogy a sérelmező szándékosan, vagy gondatlanul okozta a kárt, a nemvagyoni sérelmet, hanem az, hogy a sérelemdíj, a neki okozott sérelemmel arányos, méltányos legyen, összhangban a sérelem súlyával, jelentőségével.

3. A felelősség mértéke és a nemvagyoni kártérítés (sérelemdíj) helye a magánjogi felelősségi rendszerben, a felelősségi feltételek és rendeltetésük, felelősségkimentés

3.1. A felelősség mértéke

Mint a vagyoni kártérítésél, a nemvagyoninál is felmerül a felelősség mértéke, vagyis a teljes és részleges térítés, jóvátétel. Tehát az, hogy a károkozó a károsultnak csupán a felmerült kárért felelős (mint pl. az osztrák jogban, a gondatlanságból okozott kárnál), vagy emellett az elmaradt jövedelemért is (mint pl. az osztrák jogban, a szándékos károkozásnál). Ez a kérdés a magyar jogban eldőlt, legalábbis a vagyoni kártérítés területén, mivel az új Ptk. elfogadván a teljes kártérítés elvét¹⁴, a károkozót, függetlenül attól, hogy a kárt szándékosan, vagy gondatlanul okozta, mind a felmerült kár, mind az elmaradt haszon tekintetében, téríthetőnek tartja. A vagyoni kárfelelősség további mérték-kérdése az

¹⁴ Ld. a Ptk. 6:522, paragrafusának (1) és (2) bekezdéseit (a kártérítés mértéke).

okozatosság mentén merült fel. Vagyis főszabályként a károkozó “anynyi” kárért felelős, amennyit saját jogellenes cselekményével okozott, elő idézett. Am annál fogva, hogy egyik ok (feltétel) másik oknak (feltételnek) lehet az oka (okláncolat), vagyis az elsődleges kárkövetkezmény további károkhoz vezethet, felmerült az ún. közvetlen és közvetett károk elmélete. A *közvetlen kár* az, amelyik nyomban a károkozó magatartást követően következik be, a *közvetett*, pedig az, amelyik ennél később áll be. Ennek az elméletnek egy része csupán a közvetlen, másik része pedig a közvetett károkért is felelőssé teszi a károkozót. Ez a dilemma a nemvagyoni kártérítésnél is fennáll (pl. rokkant egészségi állapotának romlása).

3.2. A nemvagyoni kártérítés (sérelemdíj) helye a kárfelelősségi rendszerben

A kártérítési jogelméletben általánosan elfogadott terminus-technicusokat és a hozzájuk fűződő jogi jelentéstartalmukat értjük, alkalmazzuk. Így az *általános kártérítési felelősség* fogalma alatt értjük, hogy ez azokat a felelősségi jogszabályokat öleli fel, amelyek egyaránt alkalmazhatók az alanyi, vagy szubjektív, a tárgyi, vagy objektív, szerződési és szerződésen kívüli (deliktuális), a saját és másokért való felelősségre nézve. Ennek a jogi jelentősége abban van, hogy amennyiben az adott különleges felelősségi alakzatra nézve a törvény mást nem ír elő, az általános felelősségi szabályokat kell alkalmazni. A *különleges kártérítési felelősség* szabályai azokra a felelősségi alakzatokra érvényesek, amelyek az általános felelősségi szabályoktól eltérnek, és amelyeket a Ptk. ilyennek tart. A Ptk. a tárgyi, v. objektív, v. szubjektív felrőhatóságtól független felelősséget is különleges felelősségi alakzatnak tekinti, habár az újabb Ptk.-kban ez a felelősség nem tartozik a különleges felelősségi alakzatokhoz. Egyébként az új Ptk. az egyéb különleges felelősségi alakzatokhoz sorolja a külföldi Ptk.-khoz hasonlóan, az állattartói felelősséget, az épületkárokat, stb. Az újabb európai közösségi és nemzeti törvényhozás ide sorolja továbbá az ún. *atomkárokat* is. Utóbbinál az ún. tarifa- szemlélet érvényesül, azaz a törvény szabja meg az egyes személyiségsérelmek, élet, testi épség, egészség, stb. atomkárok miatti megsértéséért, okozót kötelezhető legmagasabb összegét. A *közlekedési baleseti károk* jellemzője, hogy a járműközlekedésben résztvevő járműtulajdonosok kötelesek harmadik személy iránti baleseti kockázatok (élet, egészség, testi épség) megvalósulása esetére károkozási felelőssé-

güket *biztosítani*. Az alanyi, vagy *szubjektív felelősség* alatt a vétkességtől függő felelősséget értjük. Vagyis, a magyar jogra nézve, a szubjektív felrőhatóságon alapuló felelősséget. A *tárgyi*, vagy *objektív*, avagy a magyar jogban, veszélyes üzemi felelősség¹⁵ fogalma alatt azt értjük, hogy e felelősségnél jogilag irreleváns a vétkesség, avagy a szubjektív felrőhatóság, azaz ez nem feltétele a felelősségnek. Ebben a felelősségben központi felelősségmegalapozó tényező az okozati összefüggés a cselekmény, vagy joggal előírt kötelező cselekmény mulasztása és a következmény, azaz a kár között. A szubjektív (alanyi) és objektív (tárgyi) felelősség közötti sorrendtartási viszony tekintetében az állapítható meg, hogy a szubjektív felelősség általános, az objektív felelősség kivételes. Az objektív felelősség szabályainak alkalmazására csak akkor kerülhet sor, ha a kár veszélyes, vagy fokozott kárveszéllyel járó üzem vagy dolog, tevékenység hatására került sor. *Fokozott veszéllyel járó dolognak*, vagy veszélyes üzemnek, vagy veszélyes tevékenységnek tekintik a kártérítési doktrína azt a dolgot, tevékenységet mely helyzeténél, sajátosságainál, működésénél fogva, fokozott kárveszélyt hordoz. A járműközlekedésben, külön jogszabály alapján, a szubjektív felelősség szabályai érvényesülnek. Egyébként, akár a szubjektív akár az objektív felelősségnél az *okozati összefüggés* általános felelősségi feltétel, rendeltetése pedig az, hogy *“rámutat” a felelősség alanyára*: Aki okozta a kárt, a sérelmet, felelősséggel tartozik érte. A *különleges felelősségi alakzatoknak* csupán annyi közös nevezője van, hogy valamiben, a törvényben rögzített módon, eltérnek az általános felelősségi szabályoktól. Náluk legtöbbször arról van szó, hogy tényről függően tartozhatnak az alanyi, tárgyi, szerződési és deliktuális, vagy másokért való felelősséghez.

A *szerződési felelősség* alatt értjük a *szerződésszegést*, vagyis a szerződés nemteljesítését, a késedelmet és a hibás teljesítést.¹⁶ A *deliktuális (szerződésen kívüli) felelősség* alatt értjük a törvényben megszabott általános károkozási tilalom¹⁷ megszegését. A kettő közötti különbség abban van, hogy a szerződési felelősség az egyedi jogi aktus, a szerződés, ÁÜF¹⁸ megszegésében, a deliktuális pedig az általános jogi aktus, a tövényi, általános károkozási tilalom megszegésében nyilvánul meg. Gyakorlati különbség pedig abban van, hogy az általános károko-

¹⁵ Ld. a Ptk. 6:535-6:539 paragrafusait.

¹⁶ Ld. a Ptk. 6:137-6:152 paragrafusait (szerződésszegés), 6:153-6:156 paragrafusait (késedelem), és 6:157-6:167 paragrafusait (hibás teljesítés, kellékszavatosság).

¹⁷ Ld. a Ptk. 6:518 paragrafusát.

¹⁸ Ld. a Ptk. 6:77-6:81, 6:103-6:107 paragrafusait (ÁÜF, tisztességtelen kikötések).

zási tilalom megszegése, tehát a deliktuális felelősség, a károkozót teljes kártérítésre (*damnum emergens, lucrum cessans* – felmerült kár, elmaradt jövedelem), míg a szerződési felelősség a szerződéskötési szabadság korlátain belül (jószokások, jóhiszeműség és tisztesség,¹⁹ jóerkölcs, egyedi törvényi tilalmak) a kárfelelősséget felelősségkizáró, vagy felelősségkorlátozó rendelkezésével a teljes kártérítés alól, a szerződésszegőt részben vagy egészében mentesítheti. A szerződési felelősségnek számos egyéb sajátossága is van, amiket témánk miatt csak említünk, mint a jogszavatossági²⁰, és a kellékszavatossági felelősség, a szerződés teljesítését biztosító klauzulák - foglaló²¹, kötbér²², jótállás²³, óvadék, a termékszavatossági felelősség, garanciális felelősség a műszaki termékekért, általános üzletkötési feltételek szerinti felelősség, tisztességtelen versenykikötésekkel²⁴ kapcsolatos felelősség, a rosszhiszeműen vezetett szerződéskötési tárgyalás - *culpa in contrahendo* iránti felelősség, szerződési felelősségátruházás felelősségbiztosítás útján, stb. Habár a korábbi hazai és külföldi doktrína a nemvagyoni kártérítési felelősséget kizárólag a deliktuális felelősséghez fűzte, újabban, helyeselhetően a szerződési felelősséghez is kapcsolódóan is elő irányozza (pl. a gyógykezelési szerződés megszegése, pl. betegtájékoztatás elmaradása kapcsán az orvosi felelősség, felelősségbiztosítás esetén, stb.). A magyar jogban, mint a külföldi jogrendszerekben, érvénytelenek a szándékos bűncselekményre (az élet, a testi épség, egészség megsértésére) irányuló felelősségkizáró, vagy felelősségkorlátozó szerződési klauzulák.²⁵

A *biztosítási szerződés* egyik fontos intézménye a szerződési felelősségnek. Ennek a szerződésnek a rendeltetése a *felelősség átruházása* vagy telepítése a potenciális károkozóról a biztosítási társaságra. *Formális* (lényeges alaki kellékhez főződő, *forma ad solemnitatem*) szerződés, olyan kötelező alaki kellékről van szó, amelynek jogkeletkeztető jellege van; *visszterhes*, mert a felek, a biztosító és a biztosított között kölcsönös kötelezettséget vállalnak. Ugyanakkor e szerződés *aleatorikus* (szerencse jellegű), mert a biztosító biztosítási összeg

¹⁹ Ld. a Ptk. 1:3 paragrafusát (jóhiszeműség és tisztesség) és a Ptk. 6:96. (jóerkölcs) paragrafusait.

²⁰ Ld. a Ptk. 6:175-6:176 paragrafusait.

²¹ Ld. a Ptk. 6:185 paragrafusát.

²² Ld. a Ptk. 6:186-6:189 paragrafusát.

²³ Ld. a Ptk. 6:171-6:173 paragrafusát.

²⁴ Ld. a Ptk. 6:102-6:107 paragrafusait.

²⁵ Ld. a Ptk. 6:526 paragrafusát.

fizetését illető kötelezettsége függ egy bizonytalan, felek által nem befolyásolt jövőbeni eseménytől, azaz a biztosítási esemény bekövetkeztétől.²⁶ A biztosító kötelezettsége a biztosított felelősségének átvállalása és ezzel összhangban a biztosítási összeg kifizetése a biztosítási kockázat megvalósulása időpontjától, azaz a biztosítási eseménytől, mégpedig a biztosítás fajtától függően, magának a biztosítottnak, vagy más kedvezményezettnek (harmadik személynek). A biztosított alapvető kötelezettsége pedig a biztosítási díjfizetés²⁷, ami nem más, mint a biztosítás ára. A biztosítási *kockázat*²⁸ alatt értjük azt a (kár)veszélyt, amellyel kapcsolatosan a biztosítási szerződés megkötésére sor kerül (pl. jég- vagy viharverés, villámcsapás, közlekedési baleset, munkahelyi baleset). A *biztosítási esemény*²⁹ nem más, mint a biztosítási kockázat megvalósulása, pl. a munkahelyi baleset beállta. Más szerződési rendelkezés hiányában, ettől kezdve beáll a biztosító biztosítási összegfizetési kötelezettsége. A *biztosítási összeg* valójában a kedvezményezettnek járó kártérítés. Ha törvény, általános üzletkötési feltétel, vagy szerződés nem szabja meg (nem korlátozza) a biztosítási összeget, a biztosítási összeg azonos az okozott kár összegével, értékével. Általában azonban vagy a törvény (kötelező biztosításnál), vagy a szerződés, azaz a biztosító társaság általános üzletkötési feltétele a *limitálja*, korlátozza a biztosítási összeget, vagy megszabja a vállalt kockázatokat. A limitáció szerződési úton is történhet, kockázat-kizárással, vagy a vállalt kockázatok limitatív felsorolásával, továbbá a biztosítási összeg korlátozásával. A biztosítási ösz-

²⁶ Ld. a Ptk. 6:439-6:490. paragrafusait. A Ptk.6:439. paragrafusa (1) bekezdése értelmében a biztosítási szerződés alapján a biztosító köteles a szerződésben meghatározott kockázatra fedezetet nyújtani, és a kockázatviselés kezdetét követően bekövetkező biztosítási esemény bekövetkezése esetén a szerződésben meghatározott szolgáltatást teljesíteni; a biztosítóval szerződő fél díj fizetésére köteles.

²⁷ Ld. A Ptk. 6:439. paragrafusának (1) bekezdését (biztosítási szerződés), 6:444. paragrafusának (1)-(2) bekezdéseit (díjfizetési kötelezettség), 6: 448, paragrafusának (1)-(2) bekezdését (díjfizetési kötelezettség szerződés megszűnése után), 6:449. paragrafusának (1)-(2) bekezdését (a díjfizetési kötelezettség elmulasztásának következménye).

²⁸ Ld. A Ptk. 445. paragrafusának (1)-(3) bekezdéseit (a biztosítási kockázat viselésének kezdete). A biztosítási kockázat viselésére a Ptk. szerint a biztosító a felek által szerződésben meghatározott időpontjától kötelezett, ennek hiányában a szerződés megkötésének időpontjától kezdődően. Ld. továbbá a Ptk. 6:446. paragrafusának (1)-(3) bekezdéseit (a biztosítási kockázat jelentős növekedése). A kockázat jelentős növekedése esetén a biztosító a kockázat-növekedésről szóló tudomásszerzéstől kezdődően, záros, harmincnapos határidőn belül kezdeményezheti a szerződés módosítását.

²⁹ Ld. A Ptk. 6:439. paragrafusának (1) bekezdését, továbbá a Ptk. 6:453. paragrafusát (a biztosítási esemény bekövetkezésére vonatkozó bejelentési kötelezettség).

szeg korlátozható, csökkenthető ún. *franchise klauzulával*, mégpedig a biztosított terhére történő *önrész* vállalás útján. Ez azt jelenti, hogy a biztosított, a potenciális károkozó, a kár egy részét maga viseli. Többféle önrész-típus ismeretes, mint pl. az integrális, leválasztható, részarányos, stb. Az integrális önrészről akkor van szó, ha a kárhoz viszonyítottan, bizonyos százalék határáig a kárt maga a károkozó viseli, e százalékon túlmenő kárt a biztosító, teljes egészében, míg a leválasztásos önrésznél a kárhoz mért százalékban kifejezett értékig minden esetben az önrészvállaló szerződő fél viseli a kárt, a százalékon túlmenően pedig a biztosító. Számos biztosítási *fajta* ismeretes. A legjelentősebb felosztása a biztosításnak a *kötelező* és a *fakultatív* (önkéntes) biztosítás. Az európai biztosítási irányelvekkel³⁰ jogközelítés céljából összehangolt 2009. évi, azóta többször módosított³¹ magyar LXII. törvény a *kötelező gépjármű felelősség* biztosításról³² egyik legfontosabb, bár nem egyedüli faja a kötelező felelősségbiztosításnak a magyar jogban, hiszen egyes hivatások esetében, pl. az ügyvédi hivatás gyakorlása tekintetében, a külön, ügyvédi törvény, előíranyozza a kötelező felelősségbiztosítást. A kötelező felelősségbiztosítás alapvető jellemzője, hogy törvény szabja meg a biztosítottak körét (pl. közlekedési járműtulajdonosok) a biztosítással kötelezően felveendő biztosítási kockázatokat és amennyiben ilyen van, a biztosítási limitációt, azaz a legmagasabb, vagy legkisebb összegű korlátozást.³³ A korlátozás tehát előfordulóan lehet a legkisebb összegre szóló biztosítás. Az *önkéntes* v. fakultatív biztosítást a biztosított szabadon kötheti meg. A fakultatív biztosítás feltételeit legtöbbször a biztosítási társaság általános üzletkötési feltételeiben szabja meg, meghatározván ezeknek típusát, kockázatait és összegét. A biztosítás továbbá a fele-

³⁰ Ld. a 73/239 EGK, a 88/357/EGK és a 2005/14 EK számú Európai Tanácsi Irányelveket.

³¹ Legutoljára a kötelező biztosítással összefüggésben az egyes biztosítási tárgyú törvények módosításáról szóló 2015. évi CXLII. törvény.

³² E törvényt megelőzően a kötelező gépjármű-biztosítás kormányrendelet szabályozta: a 190/2004 (VI.8) sz. Kormányrendelet a kötelező felelősségbiztosításról.

³³ Így. pl. a hatályos magyar közlekedési felelősségbiztosítási törvény 13. paragrafusának (1) bekezdése szerint, egy biztosítási esemény vonatkozásában a károsultak számától függetlenül egymillió – kettőszázhuszezer eurónak megfelelő forintösszeg határig, személyi sérülés miatti károk esetén káreseményként hatmillió hetvenezer eurónak megfelelő forintösszeg – határig köteles helytállni, amely összegek magukban foglalják a káresemény kapcsán bármilyen jogcímen érvényesíthető követeléseket, az igényérvényesítés költségeit (beleértve a jogi képviselőt költségeit is) valamint a teljesítés időpontjáig eltelt időszakra járó kamatokat.

lősségbiztosításon³⁴ túlmenően lehet *összegbiztosítás*,³⁵ *balesetbiztosítás*,³⁶ *egészségbiztosítás*,³⁷ *kárbiztosítás*,³⁸ *dologbiztosítás*, mezőgazdasági *terménybiztosítás*, *harmadik személy javára szóló biztosítás* (mint pl. az *életbiztosítás* esetében a kedvezményezett lehet a biztosított által meghatározott közeli hozzátartozó, vagy más személy), *alulbiztosítás*, *felülbiztosítás*³⁹ (amikor is a biztosított dolog értékétől nagyobb vagy kisebb a biztosítási összeg), stb. A fakultatív biztosítás körébe sorolható a nemvagyoni károkozásért való speciális felelősségbiztosítás. Összhangban az új Ptk.-val⁴⁰, a járművezetők kötelező felelősségbiztosításáról szóló hatályos törvény⁴¹ előírja, hogy semmis a biztosító által egyoldalúan, másik fél közreműködése nélkül meghatározott és *egyedileg meg nem tárgyalt szerződési (biztosítási) feltétel*, amennyiben olyan kikötést tartalmaz, hogy a biztosító csak a díj (első díjrészlet) befizetését követően viseli a kockázatot. A gépjármű-tulajdonos kötelező felelősségbiztosításáról szóló törvény 15. paragrafusában előírja a biztosítói felelősség terjedelmét, azaz a *felelősség kizárását*, - pl. a biztosító nem felel a gépjárműben elhelyezett dologkárokért, vagy azokért a károkért amelyeket a biztosított gépjárműben keletkezett. A kötelező felelősségbiztosítás ugyanis harmadik személy javára történő biztosítás, a biztosító annak a kárát téríti akinek a biztosított kárt okozott. A kötelező közlekedési járműbiztosításról szóló törvény 34. paragrafusának (1) bekezdése b) pontjában *regresszjogot* (visszkereseti jogot) biztosít a biztosító javára. Ez azt jelenti, hogy a biztosítási összeg kedvezményezettnek történő teljesítését követően, a biztosítottól, külön perben, - amelyben a

³⁴ Ld. a Ptk. 6:470-6:674. paragrafusait (felelősségbiztosítás).

³⁵ Ld. a Ptk. 6:475-6:484. paragrafusait (összegbiztosítás).

³⁶ Ld. a Ptk. 6:485-6:486. paragrafusait (balesetbiztosítás).

³⁷ Ld. a Ptk. 6:487-6:490. paragrafusait (egészségbiztosítás).

³⁸ Ld. A Ptk. 6:458-6:469. paragrafusait (kárbiztosítás – általános szabályai).

³⁹ Hozzá fűzhető, hogy az új Ptk. 6:458. paragrafusa bevezette a túlbiztosítás tilalmát, vagyis azt, hogy a biztosítási összeg nem haladhatja meg a biztosított vagyontárgy értékét. Ld. e paragrafus (1) bekezdését. A (2) bekezdés szerint, e rendelkezés ellenére, elfogadható a biztosított tárgy várható értékéke, további helyreállításának, vagy új állapotban való beszerzésének értéke erejéig történő biztosítási összeg érték meghatározása.

⁴⁰ Ld. a Ptk. 6:77. paragrafusának (1) és (2) bekezdését (általános szerződési feltétel), továbbá 6:78. paragrafusának (1) bekezdését (az általános szerződési feltétel szerződés tartalmává válása).

⁴¹ Ld. a kötelező közlekedési járművetői felelősségbiztosítási törvény 19. paragrafusának (3) bekezdését.

biztosító a felperes, a biztosított károkozó, pedig az alperes, - vissza követelheti a teljesített biztosítási összeget, amennyiben ő a kárt *jogellenesen és szándékosan* okozta.

3.3. Felelősségi feltételek és rendeltetésük

Általánosan elfogadott, hogy a *felróhatóság* (Vorwerfbarkeit, Schadenszurechnung, n.⁴²) fogalmának jogi rendeltetése a *felelős személy* meghatározása. Erre a magyar jogban még a korábbi rendszer idején, a külföldi jog figyelembevételével, munkáiban Eörsi Gyula is utalt. (A magyar jogban ugyan e fogalom alatt egy érthető: a szubjektív felróhatóság. Pontosabban, e fogalom kételyeket okoz, mert a korábbi Ptk. hatására, az új Ptk. részben “elmossa” az okozatossági és a vétkességi felelősség közötti lényeges különbséget). Ehelyett, az általánosan (n., fr. sv.), vagy legalábbis a kontinentális, római jogi alapozású európai polgári jogi jogrendszerek, amihez egyébként a magyar jogi hagyományok is szorosan fűződnek, többségében elfogadott elmélet szerint, a felróhatóság kétféle lehet: szubjektív és objektív. A *szubjektív felróhatóság* a felelős személy meghatározásánál döntően azt a személyt tartja felelősnek, aki a kárt szándékosan okozta, tehát akarta tettét és következményeit is, vagy pedig ezekre ráállt. Vagyis, aki tettének jogellenességével és következményeivel az elkövetés (károkozás) időpontjában tisztában volt és mindkettőt akarta, tettét is és következményeit (szándékosság) is, vagyis, aki tudatában volt annak, hogy tette jogellenes, de könnyelműen úgy gondolta, hogy a következmények nem állnak be, s ezáltal ezekre közvetetten ráállt (gondatlanság). Az *objektív felróhatóság* elmélete a felelős alany meghatározásánál nem a szándékból, hanem az *okozásból* indul ki: aki a kárt okozta, felelős. Az *előreláthatóság* a vétkességhez (gondatlansághoz) fűződik, és arról szól, hogy a jogellenesen cselevőnek kötelességében állt-e az, hogy szándékolt cselekményének következményeit előre lássa vagy kötelessége – volt-e, a következmények előre látása. Az új magyar Ptk. az előreláthatóságot a kár mértékének meghatározása szempontjából tartja jogilag relevánsnak, vagyis a károkozó csak azokért a károkért felelős, amelyeket előre látott, vagy köteles volt volna előre látnia. Ez arra a vitás kérdésre vonatkozik, amire már fennebb utaltunk, hogy a károkozó felelősségre vonható-e az ún. közvetett károkért. A

⁴² Ld. pl., Maximilian Fuchs, Werner Pauker, Alex Baumgärtner, Delikts- und Schadenersatzrecht, Springer Verlag, Berlin, Heidelberg, 2016, 396. oldal.

közvetlen kár az a kár, amely a jogellenes cselekményt követően azonnal bekövetkezett. Vagy a német elmélet definíciójával élve, a közvetlen kár (unmittelbarer, direkter Schaden, n.) az a kár, amely a megsértett joggal oltalmazott javakban mutatkozik meg.⁴³ A *közvetett kár* pedig az, amely ugyan nem azonnal, hanem ennél később, de előreláthatóan bekövetkezett, mégpedig bizonyíthatóan, a közvetlen kár hatására. A német jogban a közvetett kár egyéb kárként definiált, azzal, hogy ugyanebben az elméletben a közvetlen kár *sérelmezési kárnak* (Verletzungsschaden, n.), míg a közvetett kár mint *következménykárnak* (Volgeschaden, n.) is nevezett kárfajta. A német gyakorlatban pl. a közvetlen kár a dologbani kár, azaz dologsérelem, ami felöleli a javítási költségeket és a dolog értékének piaci értékcsökkenését. A közvetett kárhoz tartozik az elmaradt haszon (lucrum cessans).⁴⁴ Pontosabban, ehhez hozzá tehető, hogy a közvetett kár az a kár, amelynél az időben megelőző kár volt az oka (feltétele) az újabb, későbbi, további kárnak. Végül is egyértelművé vált a kárfelelősségi doktrínában, hogy a károkozó a közvetett kárért is felelős, feltéve, hogy bizonyítást nyert, hogy a később bekövetkező kár is az eredeti jogellenes magatartáshoz fűződik, és nem ettől független okból, más magatartás, vagy tény hatására következett be.

3.4. A normacél elmélete és az előző helyzet helyreállítása

Fontos kérdése a kártérítési és különösképpen a nemvagyoni, azaz sérelemdíjjal kapcsolatos kártérítési jognak a *normacél* elmélete. Vagyis az, hogy mi a célja, rendeltetése a kártérítésnek. Egyértelmű a vagyoni kártérítésnél a károkozás előtti vagyoni helyzet helyreállítása. A nemvagyoni kártérítésnél, személyiségi jogsérelemknél azonban divergens az álláspontok. Egyes elméletek abból indulnak ki, hogy a nemvagyoni károknál, személyiségi jogsérelemknél nincs különbség a normatív cél tekintetében, a vagyoni kártérítéshez képest. Mivel a vagyoni kártérítésnél a normacél a *károkozás előtti helyzet helyreállítása*, lehetőleg a természetbeni helyreállítás útján, ezt a célt kell követni a nemvagyoni kártérítésnél is: Amennyiben a személyiségi jogsérelemknél a jogsérelem előtti helyzet helyre állítható, akkor erre kell törekedni. E célt szem előtt nem veszítve, a *kompensációs elmélet* értelmében, a kár-

⁴³ Ld. pl., Maximilian Fuchs, Werner Pauker, Alex Baumgärtner, Delikts- und Schadenersatzrecht, Springer Verlag, Berlin, Heidelberg, 2016, 384. oldal.

⁴⁴ Ibidem.

pótláshoz kell folyamodni- tehát a kártérítés helyett más úton kell orvosolni akár a vagyoni, akár a nemvagyoni sérelmet. Vagyis, a nemvagyoni jogsérelmet lehetőleg a polgári jog eszközei, rendelkezésére álló szankciórendszere és lehetőségei útján, csökkenteni kell. A magyar kártérítési jogelméletben, figyelemmel a jogösszehasonlítási eredményekre, ezt a pótrendeltetést számos terminus technicus és hozzájuk fűződő jogi jelentés kívánja kifejezésre juttatni. Az első elmélet szerint a nemvagyoni, személyiségsérelemi károk sajátosak, merőben eltérnek az anyagi kártól, ezért a személyiségsérelemek pénzbeli kárpótlásra utaltak. A második elmélet szerint a nemvagyoni károk, azaz a személyiségsérelemek szankcióinak normacélja a kártérítés helyett az *elégtételnyújtás*. Közben a magyar jogelmélet, de előfordulóan az európai jogelmélet is, ezen elméleti irány fogalma alatt azt érti, hogy az elégtételnyújtás nem más, mint az elkövetőre vonatkoztatható magánjogi büntetés, bírság, pönalé, vagyis, nem annyira az, hogy a sérelmezettnek kárpótlást nyújtson, hanem a sérelmezőt, különösképpen szándékának (vétkességének) fokára figyelembe vételével, arányosan marasztalja. Vagyis, a sérelemdíj egyfajta polgári jogi megtorlás és ez képezi a sérelmezettnek nyújtott elégtételt. A másik kárpótlási elmélet, mely mind a magyar, mind az európai, kontinentális elméletben kifejezésre jutott és a nemvagyoni kártérítés szankcióit képezik, mind az előzetes helyzet helyreállítása, mind a pénzbeli kártérítés, avagy a sérelemdíj útján, nem arra szolgálnak, hogy a sérelem okozóját “büntessék”, hanem a sérelmezettnek nyújtsanak elégtételt, tehát az ő és nem a sérelmező szubjektív állapotát, szándékát, kell figyelembe venni, hanem azt, hogyan élte meg ő, a sérelmezett, a sérelmet. Az elégtétel fogalma és jogi jelentése tehát a polgári jogban nem az elkövetőn múlik, hanem a sérelmezetten. A másik magyar és pontos (jogi) kifejezés a *jóvátétel*. Ez már nem az elkövetőt, a sérelmezőt, hanem a sérelmezettet helyezi előtérbe. Ennél a kifejezésnél a normacél nem az, hogy a sérelmező, hanem a sérelmezett joggal oltalmazott érdekei nyerjenek akár a sérelmezettet érintő szubjektív körülmények figyelembe vétele, mérlegelése útján. A normacél az, hogy a polgári jog a sérelmezettnek nyújtson elégtételt, jóvá tételt. A jóvá tétel célja a sérelem által okozott következmények, hátrányok csökkentése, enyhítése, a sérelmezett személy személyiségsérelem által megrendített méltóságának helyre állítása, s történhet ez akár pénzben, akár nem pénzben is, vagy halmozva A szankciók tehát differenciáltak, annak függvényében, mely személyiségsérelemről van szó, vagyis attól függően, hogy a sérelem a morális integritást, vagy a testi épséget érintette. Miközben mind-

kettő, a súlyozást mindenképpen figyelembe véve, ezt nem mellőzve, a polgári jog szemszögéből szemlélve, elvben egyenlő oltalmi érték, cél. A nemvagyoni kártérítés elmélete szerint - *nem kell*, legalábbis elvi szinten, egymástól szigorúan *elválasztani a vagyoni és a nemvagyoni kárfelelősséget*. Annak ellenére, hogy az egyik a morális, *erkölcsi vagyoni*, a másik *anyagi vagyoni* sérelmét idézi elő. Ugyanis mindkettő kárnak tekinthető. Közösek a kárfelelősségi feltételek is, - folyamatosan a francia jogban, majd újabban a reformált német kötelmi jogban jutott kifejezésre, de bizonyos mértékben az osztrák és a svájci jogban is képviselve van. Ennek az elméletnek az alapja az, hogy a polgári jognak, szankciói által, egyformán kell oltalmaznia mind az anyagi mind az erkölcsi javakat, tehát nincs jogdogmatikai érv arra, hogy a vagyoni javak esetében egyfajta, a nemvagyoni javak esetében másfajta szankciók alkalmazására kerüljön sor. A polgári jog alapvető szankciója, a kártérítés, vagyoni jellegű és ez a szankció típus egyaránt vonatkozik a nemvagyoni javak megsértésére is. A nemvagyoni javak és a vagyoni javak esetében is kárról van szó, ezért mindkét sérelem esetében a szankció kártérítésben kell nyilvánuljon, közben irreleváns, hogy a nemvagyoni javak megsértése esetében a pénzbeli kártérítés mércéi eltérőek. Mindkét fajta károkozás abban is közel áll egymáshoz, hogy a normacél a sérelem előtti helyzet természetbeni helyreállítására utal, s csupán akkor, ha ez nem lehetséges, marad a pénzbeli kártérítés. Nemcsak a nemvagyoni kárnál, hanem a vagyoni kárnál is előfordulhat, hogy a károkozás előtti állapot nem állítható helyre, pl. egyedi, helyettesíthetetlen dolog tönkretétele, vagy akár totálkárról is. *Totálkárról* akkor van szó, ha akár helyettesíthető dolognál (pl. gépkocsi roncs), a kijavítás, ha lehetséges is, gazdasági oknál fogva nem rentábilis, nem ésszerű.⁴⁵

A *felelősségi feltételek* alatt értjük (1) a *kár (sérelem)* létrejöttét; a cselekmény vagy mulasztás (2) *jogellenességét*;⁴⁶ (3) az *okozatosságot*, vagyis a cselekmény, vagy mulasztás és a kár közötti (objektív) oksági összefüggést; valamit a (4) *szubjektív felróhatóságot*,⁴⁷ azaz a

⁴⁵ V.ö. Ld. pl., Maximilian Fuchs, Werner Pauker, Alex Baumgärtner, Delikt- und Schadenersatzrecht, Springer Verlag, Berlin, Heidelberg, 2016, 409-412. oldal.

⁴⁶ Ld. a Ptk. 6:520. paragrafusát (jogellenesség).

⁴⁷ Ld. a Ptk. 1:4. paragrafusának (1)-(3) bekezdéseit (az elvárható magatartás elve, felróhatóság). Ld. továbbá a deliktuális felelősségnél a felróhatóság hiányának felelősségkimentő rendelkezését: a Ptk. 6:519. paragrafusát. A szerződési felelősségnél (szerződésszegés) a szándékos károkozás esetében a szerződést szándékosan megszegő fél felelős az ezáltal okozott teljes kárért (a Ptk. 6:143. paragrafusának (3) bekezdése sze-

vétkességet, amennyiben szubjektív (alanyi) felelősségről van szó. A szubjektív felróhatóság különleges felelősségi feltétel, mivel ez a feltétel csupán az alanyi felelősségnél szükséges, a tárgyi (objektív) felelősségnél nem. A szubjektív felelősségre vonás alapvető indoka a károkozó szándéka. Ennél fogva a kárért, sérelemért az a személy felelős, aki a károkozást és a következményeit akarta. Az okozatosság, ezzel szemben, általános felelősségi feltétel, mivel nélküle nincs polgári jogi felelősség, sem tárgyi, sem alanyi. Az objektív felelősségre vonás a kárfelelősség alanyát nem abban határozza meg, ki akarta a károkozást, hanem abban, hogy szándéktól függetlenül, kinek a cselekményéből vagy mulasztásából következett be a kár. A feltételek egyenrangúságának elméletétől eltérően, az okkiváltás elmélet szerint, a döntő, vagy túlnyomó okról szóló elmélet, adekvát (konkrét helyzetben megfelelő feltételélmélete), a tipikus kauzalitás elmélete (a hasonló esetekben legtöbbször kárt kiváltó feltétel elmélete), a hipotetikus kauzalitás elmélete (időben egymást szukcesszíve követő feltételek elmélete, melynél az első feltétel időben megelőzte a rákövetkezőt, de szinte biztos, hogy az időben utólagosan beálló feltétel ugyanazon következményhez vezetett volna). A személyiségi jogsérelemknél értelemszerűen alkalmazhatóak az általános és különleges felelősségi feltételekről szóló jogszabályok.

A jogellenes magatartás kétféle lehet: cselekmény vagy mulasztás útján. A *cselekményes* jogellenesség akkor áll fenn, ha a károkozó aktív magatartásával szegte meg a törvényi vagy más jogszabály útján

rint). Argumentum a contrario, a károkozó nem felelős a teljes kárért, csupán a dologban okozott kárért, ha a szerződésszegés gondatlanságból történt, avagy a szerződésszegő azon kárért felelős, amit előre látott, vagy köteles volt előre látnia. (Ld. a Ptk. 6:143. paragrafusának (1)-(2) bekezdését). Szerintem ez a rendelkezés nem szokásos, beleértve az előreláthatóságot. A szokásos az, hogy a szerződési felelősségnél vélelmezzük azt, hogy a szerződésszegéstől kezdődően, a szerződést megszegő fél „vétkes” azaz felelős minden kárért ami ezután keletkezik, függetlenül attól, hogy a károkozás szándékos volt-e vagy sem, azaz csak gondatlanságból következett volna be. Ez a szokásos vélelem azonban a klasszikus szerződési felelősségi doktrína szerint, megdönthető, a felelősség a szerződésszegésért kizárható, ha a szerződést megszegő bizonyítási terhe alatt bizonyítást nyer, hogy a kár a másik szerződő fél, vagy harmadik személy kizárólagos, vagy részbeni hozzájárulása (okozása, vétkessége) alapján történt. Más szóval, a szerződési felelősségnél, a szerződésszegésnél, a szerződést megszegőnek a felelőssége főszabályként teljes, függetlenül attól, hogy a szerződésszegés és az azt követő károkozás „szándékos” vagy „gondatlan” volt. A teljes kárért való szerződési felelősséget akár az okozási elmélet is megerősítheti, azaz itt is, megdönthetően vélelmezhető, hogy az összes kár, mely a szerződésszegés után keletkezett, a szerződésszegésből eredt.

előírt tilalmat. *Mulasztás* csak akkor lehet jogellenes, ha adott esetre nézve a törvény vagy más jogszabály előzetesen az adott helyzetre nézve, cselekvési kötelezettséget irányozott elő.

A nemvagyoni kártérítésnél, azaz a sérelemdíjnál megkülönböztetést nyert az *általános személyiségi jogok* és a *nevesített személyiségi jogok* megsértése, - az első az emberi méltóságnak⁴⁸, a második, a törvényben kifejezetten előírt személyiségi jogok megszegésében nyilvánul meg.⁴⁹

3.5. Felelősségkimentő okok

A *felelősségkimentő okok* is közösek és úgy tűnik, egyaránt érvényesek mind a vagyoni, mind a nemvagyoni kártérítésnél. Ezek vagy a felelősség teljes kimentéséhez, vagy felelősség megosztásához, vagy korlátozásához vezetnek. A *teljes felelősségkimentés*hez az erőhatalom (*vis maior*), az esemény (*casus*), jogos védelem (jogtalan támadás, vagy fenyegetés elhárítása)⁵⁰, szükséghelyzet,⁵¹ a károsult beleegyezése⁵² a felelősség-megosztáshoz, azaz a részleges felelősségkimentéshez pedig a szubjektív (vétkességi) vagy objektív, okozatossági alapon mért károsulti hozzájárulás, közrehatás⁵³, többes okozás⁵⁴, továbbá harmadik személy közrehatása⁵⁵ vezet. A Ptk. megszabja, hogy a szándékosan okozott, továbbá az emberi életet, testi épséget megkárosító károkozásért való fele-

⁴⁸ Ld. a Ptk. 2:42. paragrafusának (2) bekezdését.

⁴⁹ Ld. a Ptk. 2:42-2-52. paragrafusait.

⁵⁰ Ld. a Ptk. 6.520. paragrafusa első bekezdésének b) pontját. Ennek értelmében jogtalan támadás és közvetlen támadásra utaló fenyegetés során a támadónak okozott kárért való felelősség kizárt, feltéve, hogy a védelem az elhárításhoz szükséges mértéket nem lépte túl. Ez esetben ugyanis a törvény kizárja a jogellenességet.

⁵¹ Ld. a Ptk. 6.520. paragrafusa első bekezdésének c) pontját. Ennek értelmében a szükséghelyzetben okozott kárnál kizárt a felelősség, ugyanis a törvény alapján ez esetben sem állapítható meg a jogellenesség.

⁵² Ld. a Ptk. 6.520. paragrafusa első bekezdésének a) pontját. Eszerint a jogellenesség mint általános kárfelelősségi feltétel kizárt, ha a kár, sérelem okozására a károsult, sérelmezett egyet értésével, beleegyezésével történt.

⁵³ Ld. a Ptk. 6:525. paragrafusának (1)-(3) bekezdését (károsulti közrehatás). Objektív, veszélyes üzemi felelősségnél: ld. a Ptk. 6:637. paragrafusának (1),(2) bekezdését.

⁵⁴ Ld. a Ptk. 6.524. paragrafusának (1)-(4) bekezdéseit (többek közös károkozása).

⁵⁵ A termékfelelősségnél a Ptk. 6:557. paragrafusa értelmében a gyártó nem mentesül a felelősség alól arra hivatkozással, hogy a kár bekövetkeztében harmadik személy magatartása is közre hatott.

lősséget korlátozó vagy kizáró szerződési kikötés semmis.⁵⁶ A Ptk. továbbá kizárja a kártérítési felelősséget, az okozatosság kizárása útján, azon károk iránt, amelyeket a károkozó, a sérelmező, a károkozás időpontjában nem látott elő és nem is volt köteles előre látni. A Ptk. értelmében ugyanis nem állapítható meg az okozatosság, azzal a kárral kapcsolatban, amelyet a károkozó nem látott előre és nem is volt köteles előre látni.⁵⁷

A legáltalánosabb felelősségkimentő ok az erőhatalom vagy vis maior. *Erőhatalom* alatt értjük azt a külső, előre nem látható, felek által nem befolyásolt, azaz elő nem idézett, ki nem váltott elháríthatatlan eseményt, mely döntően hozzá járult a károkozáshoz. Általában természeti jelenségről van szó, mint földrengés, villámcsapás, árvíz. Az *esemény* (casus) is felelősségkimentő ok, de redukált. Az erőhatalomtól csupán abban különbözik, hogy szükséges és kötelező gondossággal, elővigyázatossággal, előre látható és így megelőzhető a kár. Az előreláthatóság körünkben változó, köszönve a modern technológiának, ezáltal az elháríthatatlanság fogalma is változik. Ami “tegnap” még előreláthatatlan és egyúttal elháríthatatlan volt, ma már előre látható és elhárítható. Ily módon, az előreláthatóság és az elháríthatóság hiánya, a vis maior klasszikus kimentési okai, “átvándoroltak”, vagy átkerülhetnek a casus okai közé. A *jogos önvédelem* támadás megfelelő eszközökkel való egyidejű elhárítása. A *végszükség* esetén jogos a kárveszély e veszéllyel arányos, ehhez mért, idejekorán történő megfelelő elhárítása. Nemcsak saját, hanem mások veszélyeztetése esetében is.⁵⁸

A vagyoni kártérítésnek, de a nemvagyoni kártérítésnek is, két alapvető *módja* van: 1) Az előző helyzet helyreállítása (természetbeni helyreállítás, m., Herstellung in Natur, n., in integrum restitutio; 2.) és a pénzbeli (kár)térítés.⁵⁹ Az európai kontinentális jogrendszerek többségében a károsult, a sérelmezett, szabadon választhat a két térítési mód között. Így pl. a német BGB 249. paragrafus 2. bekezdésének 1. fordulója értelmében, a károsult a törvényben előírt feltételekkel, a természetbeni helyreállítás helyett, igényelheti a pénzbeli térítést.⁶⁰ A hatályos magyar

⁵⁶ Ld. a Ptk. 6:526. paragrafusát (a károkozásért való felelősség korlátozása és kizárása).

⁵⁷ Ld. a Ptk. 6:521. paragrafusát (előreláthatóság).

⁵⁸ Ld. a Ptk. 6:520. paragrafusát (jogellenesség és kizárása).

⁵⁹ Ld. a Ptk. 6:527. paragrafusának (1)-(3) bekezdéseit (a kártérítés módja).

⁶⁰ Ld. pl. *Fuchs-Paucker-Baumgärtner*, Delikts- und Schadenersat Recht, 9. Auflage, Sringer Verlag, Berlin-Heidelberg, 2016, 412. oldal, 3. pont.

Ptk.-ban a pénzbeli térítés elsődleges. Tehát a Ptk. nem bízta a károsult-ra a térítés módjának választását. Kifejezetten megszabja, hogy a kár-
okozó a kárt pénzben köteles megtéríteni, kivéve, ha a körülmények a
kár természetben való megtérítését indokolják.⁶¹ Eközben a Ptk. kifeje-
zetten (szerintem nem szokásosan) megszabja, hogy a bíróság a *kártérít-
és módjának* meghatározásánál *nincs kötve a károsult kérelméhez* (itt
tehát a bíróságnak a Pp. értelmében vett kérelemhez való kötöttsége), a
kártérítésnek azt a módját nem alkalmazhatja, amely ellen *valamennyi
fél tiltakozik*.⁶²

A *többes károkozás* esetére az új Ptk. *egyetemleges* felelősséget
irányzott elő.⁶³ Ez a megoldás is vitatható. Ugyanis, az általánosan elfo-
gadott európai felelősségi doktrína, de a magyar hagyományos felelős-
ségtan értelmében, vagy akár a szokásos európai nemzeti Ptk.-k norma-
tív megoldásai szerint, a többes károkozásnál (és ez egyaránt érvényes a
személyiségsérelmeknél is), *főszabály* szerint a szubjektív és az objektív
felróhatóság arányában mért *osztott* felelősség érvényesül és az egyetem-
legesség csupán *kivételes*, amikor a szubjektív és az objektív hozzájárú-
lás nem állapítható meg és amikor ezt a törvény külön esetekre nézve
előíranyoz.

4. Összegzés

Az új Ptk. a nemvagyoni kártérítést, azaz objektív (sérelem meg-
állapítása, abbahagyásra való kötelezés, sérelem által előállított dolog
megsemmisítése, sérelemmel szerzett vagyoni előny átengedése a
sérelezett javára) és a szubjektív (sérelemdíj) szankcióit a törvényben
előírt személyiségsérelmekhez (alapvetően: élet, testi épség, egészség és
szabadság megsértése) fűzi. A korábbi módosított Ptk.-hoz képest, mely
a nemvagyoni kártérítést az általános kártérítési joghoz szorosabban
kapcsolódóan szabályozta, az új Ptk. a személyiségi jogok megsértésé-
nek szankcióit az általános kártérítési szabályoktól elkülönülten szabá-
lyozza, megtartván azonban a két felelősség alapvető kapcsolatát.

⁶¹ Ld. a Ptk. 6:527. paragrafusának (1) bekezdését (a kártérítés módja).

⁶² Ld. a Ptk. 6:527. paragrafusának (3) bekezdését.

⁶³ Ld. a Ptk. 6:524. paragrafusát (többes károkozás).